

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ГУМАНІСТИЧНО-НООСФЕРНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Аналізується сучасна гуманістично-ноосферна концепція як стратегія розв'язання глобальних проблем людства.

Сучасний етап розвитку гуманістично-ноосферної концепції характеризується утворенням нових наукових напрямків, що прагнуть гармонізувати взаємини соціуму і навколишнього середовища: “загальна біоетика”, що “формує аксіологічно орієнтовану стратегію наукового пізнання усередині наукового співтовариства за рахунок його власних механізмів підтримки соціального гомеостазу і стає необхідною і достатньою умовою підтримки на прийнятному рівні політизації й ідеологізації науки, запобігання надмірному соціально-політичному тиску на її розвиток” [11, 204-218]; “екогомологія” (теорія органічного розвитку людини і навколишнього середовища та динаміки їх взаємодії [6, 16]).

У контексті гуманістично-ноосферних ідей, обговорюється питання про існування особливої “екологічної етики” [5, 112-133]. Мова йде про те, що збереження природного гомеостазису варто розглядати як компонент етично значимої цінності “сприяння життю людини”, що явно співвідноситься з категорією загальнолюдських цінностей. Збереження природного балансу це лише умова існування середовища для етичної активності. Розглядаються різні спроби вивести етичні принципи з екологічних. З іншого боку, цікава критика таких спроб, багато з яких, власне кажучи, перетворюють природу на ідола, що придушує людину. У деякому сенсі прагнення створити екологічну етику як натуралістичну систему означає метафізичний розрив із загальнолюдськими цінностями, оскільки центр ваги переноситься з особистості на співтовариство [16, 258-288].

Творча діяльність людини в природі є цілком виправданою. Однак етична “оглядка” на екологію важлива для того, щоб приймати світ як благо і піклуватися про природу, як про упорядкування “будинку”. Екологічне мислення допомагає ставитися до природи з любов'ю, повагою і захопленням і тим самим тісно прилягає до етичної сфери людини. Природа знову починає сприйматися тоді як світ великого і розумного улаштування, а не як арена сліпої і жорстокої битви за існування.

Певний інтерес становить гуманістично-ноосферний проект В. Гьосле. Наприклад, він включає розробку таких питань, як: діалектика просвітництва й антипросвітництва, діалектика стратегічної і комунікативної раціональностей, чому техніка стала філософською

проблемою, етична оцінка капіталізму й інших суспільних моделей, третій світ як філософська проблема, метафізика екологічної кризи [2, 9-212].

Важливими аспектами ноосферогенезу філософи вважають формування планетарної суспільної свідомості і виховання нових загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Варто визнати, що однією з причин виникнення глобальних проблем послужили старі цінності й етика людської цивілізації. Антропоцентризм, що прийшов на зміну пантеїзму і теоцентризму, “забув” про те, що людина повинна розглядатися в діалектичній єдності із середовищем її існування, що переважна реалізація бажань людини може призвести її ж до загибелі як біологічного виду. Нова етика, пропоноване гуманістично-ноосферною концепцією мислення має виходити з нерозривної єдності людства і оточуючого його середовища, дотримуватись рівноваги між споживацькими інтенціями людства, з одного боку, і здатністю середовища до самовідтворення, а людства до його відновлення – з іншого. На рівні громадян держав важливо сформувати здатність кожної людини “до індивідуалізованих рішень, до вибору оптимальних практичних дій на основі союзу моралі і знання, до вибору, що не виключає часом у певних ситуаціях і добровільного самообмеження” [9, 67].

Необхідність формування ноосферного мислення ілюструється статистичними даними. Важке матеріальне становище здається більш небезпечним, ніж негативний вплив на здоров'я несприятливої екологічної ситуації. Формування ноосферної свідомості також вступає в протиріччя з надмірно розвиненою сферою послуг. Зростання штучно роздутої реклами і перерозвиненої торгівлі (орієнтованих не на обслуговування, а на підпорядкування споживача і підштовхування його до росту престижного – і в цьому сенсі теж фіктивного – споживання) [1, 30] поглинають значну частку світових ресурсів. Зрушення убік “постматеріалістичних” цінностей позитивно впливає на ріст стурбованості якістю навколишнього середовища і підтримку дій з його захисту. Саме “постматеріалістам” властива висока готовність голосувати за партії “зелених”, приєднуватися до громадських екологічних рухів. Поляризація поглядів за віссю “матеріалізм – постматеріалізм” характерна не тільки для країн Заходу; у різних формах вона виявляється в будь-якому регіоні світу [3, 54].

Теорію “етики відповідальності”, ноосферну за її ідейною спрямованістю, опрацьовано Г. Йонасом. Критичне ставлення до етичних спрямувань антропоцентризму вимагає його підкорити етиці онтології. Відтак імператив збереження буття людини поєднується з імперативом збереження буття природи. Проте він не згодний з ідеями радикального біоцентризму. Філософ пише: “Навряд чи слід казати й про те, якою високою для людства та решти живих істот є ця ціна, що зростатиме з кожним подальшим цивілізаційним кроком. Однак якби в нас був вибір ... ми бажали б заплатити цю ціну ... за винятком тих її складових, які позбавляють сенсу всю справу [цивілізаційний прогрес – В.К.] або загрожують її унеможливити”

[7, 250]. Даний погляд розділяє К.М. Маєр-Абіх, пишучи про спільний світ Людини і оточуючих її біоорганізмів [12, 3-195].

Принцип коеволюції є наріжним каменем гуманістично-ноосферної концепції [8]. Її практична реалізація передбачає системний синтез досягнень науки і техніки, філософії. Розробка методологічних основ такого синтезу була почата ще в тектології О.О. Богданова, яка включає ідеї “прогресивного підбору”, “прогресії”, “організаційного комплексу”, “кон’югації”, “ланцюгового зв’язку” та інші. Як пише О.П. Огурцов: “Мова тектології, управління й організації різних систем (живих і неживих, людина-машина, людина-природа, екосистем різного рівня і т.д.) ввійшла у свідомість і вчених, і керівників”. Він указує на те, що поєднання напрацьованих тектології з ідеєю коеволюції в наші дні досить актуальне [14, 37].

Коеволюційна стратегія формує нові орієнтири людської життєдіяльності, висуваючи нові екологічні регулятиви як природокористування, так і матеріального виробництва, норми екологічної збалансованості і динамічної рівноваги людини і природи, правові регулятиви вторгнення людини в природні екосистеми, визначаючи цінності біосферної екологічної етики, спрямованої на підтримку, захист і розширення життя, на збільшення його розмаїтості.

Практична конкретизація принципу коеволюції на сучасному етапі отримала назву концепції стійкого (сталого) розвитку. В основу реалізації концепції стійкого, стабільного розвитку були покладені механізми обмежень у сфері експлуатації природних ресурсів (не абсолютних, а відносних), що визначалися сучасним рівнем розвитку техніки і соціальної організації, а також здатністю біосфери упоратися з наслідками людської діяльності. Реалізація пропонованої стратегії, здавалося б, повинна була задовольнити потреби і прагнення як нинішнього, так і майбутніх поколінь.

Однак вона не передбачала способи і шляхи розв’язання низки невідкладних проблем сучасності: нерівномірності розвитку країн, перенаселення, расових, національних і релігійних конфліктів, надспоживання, нетерпимості, збереження природних ресурсів, освоєння нових джерел енергії [17, 27-30]. Тому її можна розглядати як етап на шляху ноосферогенезу, який має бути доповнено подальшими теоретичними розробками.

Важливою теоретико-методологічною основою гуманістично-ноосферної концепції послужили цінності Нового гуманізму. Це філософське вчення генетично висхідне до традиційного новоевропейського гуманізму. Гуманізм – це особливий тип філософського світогляду, у центрі якого – людина з її земними справами і зверненнями, із властивими їй природі здібностями і потягами, з характерними для неї нормами поведінки і відносинами [13, 567]. Про важливість використання гуманістичних цінностей при розробці ноосферної стратегії пишуть Б. Кузик і Ю. Яковець

[10]. Головне відкриття гуманізму полягало в розгляді людини як вільної істоти, здатної творити саму себе, додавати собі ту природу, яку вона сама побажає як суб'єкт пізнання і діяльності, що спирається у своїх діях на власний розум і творчі потенції.

Однак в основу гуманізму було покладено антропоцентричну картину світу, у якій недооцінювалася роль природи як фактора універсальної еволюції. У той же час, криза у взаєминах між природою і людиною призвела до усвідомлення необхідності розробки основних моральних норм регуляції відносин між ними [4, 103]. Варіант розв'язання цієї проблеми запропоновано у рамках Нового гуманізму, вчення, що пропонує для розв'язання глобальної кризи відмовитися від цінностей суспільства споживання, усвідомити важливість самообмеження з метою збереження природи [15].

Таким чином, ми визначимо ноосферу як інтегровану сферу відповідальності людини за коеволюцію соціуму і середовища його існування. Під гуманістично-ноосферною концепцією ми розуміємо систему філософських поглядів на сутність і закономірності формування інтегрованої сфери відповідальності людини за коеволюцію соціуму і середовища його існування з урахуванням загальнолюдських гуманістичних цінностей. Наведене трактування ставить перед дослідником питання подальшої розробки аспектів даної концепції як стратегії розв'язання глобальних проблем сучасності.

Література

1. Бузгалин А.В. “Постиндустриальное общество” – тупиковая ветвь социального развития? // Вопросы философии. – 2002. – № 5. – С. 26-43.
2. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. – К.: Лібра, 2003. – 248 с.
3. Докторов Б.З., Сафронов В.В., Фирсов Б.М. Уровень осознания экологических проблем: профили общественного мнения // Социс. – 1992. – № 12. – С. 51-58.
4. Ермолаева В.Е. Ноосфера, экологическая этика и глубинная экология // Стратегия выживания: космизм и экология. – М.: УРСС, 1997. – С. 100-115.
5. Єрмоленко А.М. Екологічна етика: проблема обґрунтування // Практична філософія. – 2003. – № 3. – С. 112-133.
6. Злупко С. Наука про органічний розвиток людини і довкілля (передумови виникнення екогомології) // Вісник НАН України. – 2002. – № 10. – С. 15-20.
7. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
8. Карпинская Р.С., Лисеев И.К., Огурцов А.П. Философия природы: коэволюционная стратегия. – М.: Интерпракс, 1995. – 350 с.
9. Каххаров А.Г. Экологический императив как фактор политической интеграции // Социс. – 1993. – № 7. – С. 67-72.
10. Кузык Б., Яковец Ю. Цивилизация: теория, история, диалог, будущее. Т. 2. Будущее цивилизаций и гецивилизационные изменения. – М.: ИЭС, 2006. – 648 с.
11. Кулиниченко В.Л. Чешко В.Ф. “Опасное знание” как социальный феномен (биоэтический и коэволюционный аспекты) // Практична філософія. – 2006. – № 1. – С. 204-221.

12. Маєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільносвіту. – К.: Лібра, 2004. – 196 с.
13. Межуев В.М. Гуманизм // Новая философская энциклопедия. – М., 2000. – Т. 1. – С. 567-569.
14. Огурцов А.П. Тектология А.А. Богданова и идея коэволюции // Вопросы философии. – 1995. – № 8. – С. 31-37.
15. Печчеи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.
16. Ролстон Ш.Х. Существует ли экологическая этика? / Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности – М.: Прогресс, 1990. – С. 258-288.
17. Руткевич М.Н. Философское значение концепции устойчивого развития // Вопросы философии. – 2002. – № 11. – С. 24-35.

Summary

V. Karpenko. The Modern Interpretation of Humanistic-Noospheric Conception.

It was analyzed the modern humanistic–noospheric conception as the strategy of the solutions of mankind’s global problems.

Рукопис надіслано до редакції 17.12.2007.

Карпенко В.Є. Сучасна інтерпретація гуманістично-ноосферної концепції / В.Є. Карпенко // Сучасна картина світу: Природа, суспільство, людина: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2008. - С. 123-127.